

Katarzyna Karolina Borkowska

Prokuratura Rejonowa Warszawa-Śródmieście w Warszawie

ORCID: 0000-0002-4529-5805

katarzyna.karolina.borkowska@gmail.com

Prawo aborcyjne w Polsce – rys historyczny

Uwagi wstępne

Problematyka ingerowania władzy publicznej w sferę prokreacji – przede wszystkim z powodów aksjologicznych, światopoglądowych i politycznych¹ – jest złożonym i trudnym zagadnieniem normatywnym². Tematyka ta stała się przedmiotem żywego zainteresowania społeczeństwa³ oraz kontrowersyjnym problemem prawa karnego⁴. Należy wskazać, że z punktu widzenia ochrony praw reprodukcyjnych kobiet nader niekorzystnym zjawiskiem jest upolitycznienie prawa aborcyjnego⁵, które powinno pozostawać niezależne od aktualnych interesów władzy. Począwszy od międzywojnia przesłanki dokonania aborcji były w Polsce mniej lub bardziej restrykcyjne; do tożsamego wniosku można dojść po dokonaniu analizy przepisów penalizujących przestępstwa z aborcją związane. Obecnie polskie przepisy aborcyjne uważa się za surowe⁶ – możliwość legalnego przeprowadzenia zabiegu terminacji ciąży jest możliwa jedynie z powodów medycznych, tj. zagrożenia dla życia i zdrowia matki oraz z powodów kryminologicznych, czyli przestępnego pochodzenia ciąży.

¹ R. Kokot, J. Jasińska, *Kilka uwag o ochronie życia poczętego w kontekście projektowanych zmian kodeksu karnego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2014, t. XXXI, s. 13.

² A.M. Kania, *Kontrowersje związane z kryminalizacją przerywania ciąży. Część I*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2011, t. XXVII, s. 96.

³ M. Stefaniuk, *Etyczne dylematy prawa (kara śmierci, aborcja i eutanazja) w świetle badań polskiej opinii publicznej*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2013, nr 19, s. 316; M. Szczepaniec, *Etyczne i prawne aspekty dopuszczalności aborcji ze względów eugenicznych*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2013, z. 13, s. 77.

⁴ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2011, s. 239.

⁵ I. Desperak, *Antykoncepcja, aborcja i... eutanazja. O upolitycznieniu praw reprodukcyjnych w Polsce*, „Acta Universitatis Lodzianensis” 2003, nr 30, s. 193.

⁶ U. Nowakowska, M. Korzeniewska, *Prawa kobiet w sferze prokreacji*, [w:] B. Gadomska, M. Korzeniewska, U. Nowakowska, *Kobiety w Polsce w latach 90.*, Warszawa 2000, s. 230; W. Nowicka, *Prawa reprodukcyjne*, [w:] Polska Koalicja Social Watch, *Polski raport Social Watch 2008. Czas na prawa*, Warszawa 2008, s. 73.

Przedmiotem badań uczyniono przepisy karne oraz przepisy określające przesłanki legalnego przeprowadzenia aborcji. Cel pracy stanowiło wykazanie, że prawo aborcyjne w Polsce było – w zależności od aktualnie obowiązującej ustawy – mniej lub bardziej restrykcyjne. Hipoteza badawcza przyjęta w niniejszej pracy została sformułowana w następujący sposób: przepisy dotyczące terminacji ciąży w polskim porządku prawnym ulegały na przestrzeni lat zmianom. W celu weryfikacji przedmiotowej hipotezy badawczej posłużono się historyczną metodą badań. W poszczególnych częściach pracy przeanalizowano polskie kodyfikacje karne oraz istotne dla analizowanych treści ustawy szczególne, a w ostatniej wyciągnięto wnioski oraz podsumowano rozważania. Za cezurę aktualności stanu prawnego przyjęto datę 3 lipca 2023 r. Warto także wskazać, że niniejszy artykuł stanowi nawiązanie do wcześniejszych prac autorki dotyczących m.in. praw reprodukcyjnych⁷.

Kodyfikacja karna z 1932 r.⁸

Przed uchwaleniem pierwszej polskiej kodyfikacji karnej przerwanie ciąży było całkowicie zakazane. Przy tworzeniu kolejnych projektów k.k. z 1932 r. prawo do dokonania aborcji szeroko dyskutowano. Pierwszy projekt aktu zakładał karalność aborcji, przewidując za usunięcie ciąży karę pozbawienia wolności do 5 lat. Tak surowe karanie aborcji napotkało na sprzeciw środowisk lekarskich i prawniczych. W drugiej wersji projektu dokonano zmian, dodając przepis, który stanowi, że zabieg aborcji dokonany przez lekarza, konieczny ze względu na stan zdrowia matki, dobro rodziny lub istotny interes społeczny, pozostaje bezkarny. W trzecim projekcie przewidziano możliwość terminacji ciąży, w sytuacji gdy kobieta brzemienna znajdowała się w ciężkich warunkach życiowych. Ze względu na krytykę ostatniego projektu przez ugrupowania pravicowe oraz protesty środowisk religijnych ostatecznie zdecydowano się na prawne zalegalizowanie aborcji w dwóch przypadkach, tj. gdy ciąża jest wynikiem przestępstwa oraz gdy stanowi ona zagrożenie życia i zdrowia kobiety⁹.

⁷ K.K. Borkowska, E.M. Guzik-Makaruk, E.W. Pływaczewski, *Wokół problematyki karalności przerywania ciąży w Polsce*, „Prawo w Działaniu” 2023, t. LIII, s. 7–19; K.K. Borkowska, *Penalizacja przerywania ciąży w polskim prawie karnym*, „Studia Prawnoustrojowe” 2022, nr 56, s. 37–55; eadem, *Penalizacja przerywania ciąży w austriackim prawie karnym*, „Studia Prawnoustrojowe” 2023, nr 59, s. 5–20; eadem, *Przestępstwo dzieciobójstwa w ujęciu komparatystycznym*, Warszawa 2020; eadem, *Przestępstwa przeciwko życiu w polskim i austriackim prawie karnym – rozważania komparatystyczne*, „Studia Prawnoustrojowe” 2023, nr 60, s. 41–60.

⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1932 r., Nr 60, poz. 571), dalej jako k.k. z 1932 r.

⁹ T. Ślipko, M. Starowieyski, A. Muszala, *Aborcja – spojrzenie filozoficzne, teologiczne, historyczne i prawne*, Kraków 2010, s. 10–11; R. Pietrzak, *Zdrowie matki i życie dziecka w świetle projektu nowej ustawy aborcyjnej*, [w:] J. Zieliński, A. Opalska, M. Piątek (red.), *Państwo dobrze urządzone. Aspekty etyczne i prawne bezpieczeństwa zdrowotnego społeczeństwa*, Olsztyn 2017, s. 23.

W ówczesnych czasach było to jedno z bardziej liberalnych rozwiązań w Europie¹⁰.

Bezwzględny zakaz aborcji został więc zniesiony w Polsce w 1932 r. poprzez pierwszą kodyfikację karną. W akcie prawnym stypizowano następujące przestępstwa związane z aborcją: spędzenie płodu za zgodą kobiety ciężarnej przez nią samą (art. 231)¹¹ albo przez inną osobę (art. 232)¹² oraz spędzenie płodu przez inną osobę bez zgody ciężarnej (art. 234)¹³. Przestępstwa te umieszczono w rozdziale XXXV ustawy *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu*. Warunki przeprowadzenia legalnej aborcji zostały zawarte w treści kodeksu. Przepis art. 233¹⁴ wskazywał, że „nie ma przestępstwa z art. 231 i 232, jeżeli zabieg był dokonany przez lekarza i (...) był konieczny ze względu na zdrowie kobiety ciężarnej, albo ciąża była wynikiem przestępstwa”. Przepis ten wskazywał ponadto konkretne przestępstwa, których wynikiem była ciąża, i należały do nich seksualne wykorzystanie małoletniego lub osoby nieporadnej, zgwałcenie, wymuszenie czynności seksualnej, seksualne nadużycie stosunku zależności lub krytycznego położenia oraz kazirodztwo.

Regulacje kodeksu były uszczegółowione poprzez rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 25 września 1932 r. o wykonywaniu praktyki lekarskiej¹⁵. Przepis art. 12 przedmiotowego aktu prawnego stanowił, że lekarz może dokonywać zabiegów operacyjnych tylko za uprzednią zgodą chorego lub jego prawnego zastępcy, wyjąwszy przypadki, gdy życiu groziło bezpośrednio niebezpieczeństwo, a zabieg operacyjny dokonywany był poza obrębem zakładu leczniczego (ust. 1). Zabiegu spędzania płodu, w przypadkach

¹⁰ Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, *Doświadczenia aborcyjne Polek*, Warszawa 2013, s. 2.

¹¹ Przepis ten miał następującą treść: Kobieta, która płód swój spędza lub pozwala na spędzenie go przez inną osobą, podlega karze aresztu do lat 3.

¹² Przepis ten miał następującą treść: Kto za zgodą kobiety ciężarnej płód jej spędza lub jej przy tym udziela pomocy, podlega karze więzienia do lat 5.

¹³ Przepis ten miał następującą treść: Kto bez zgody kobiety ciężarnej płód jej spędza, podlega karze więzienia do lat 10.

¹⁴ Przepis ten miał następującą treść: Nie ma przestępstwa z art. 231 i 232, jeżeli zabieg był dokonany przez lekarza i przytem: a) był konieczny ze względu na zdrowie kobiety ciężarnej, albo b) ciąża była wynikiem przestępstwa określonego w art. 203 [seksualne wykorzystanie małoletniego lub osoby nieporadnej – Kto dopuszcza się czynu nierządowego względem osoby poniżej lat 15 albo osoby, zupełnie lub częściowo pozbawionej zdolności rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swem postępowaniem, podlega karze więzienia do lat 10], 204 [zgwałcenie i wymuszenie czynności seksualnej – Kto przemocą, groźbą bezprawną albo podstępem doprowadza inną osobę do poddania się czynowi nierządnemu lub do wykonania takiego czynu, podlega karze więzienia do lat 10], 205 [seksualne nadużycie stosunku zależności lub krytycznego położenia – Kto przez nadużycie stosunku zależności lub wyzyskanie krytycznego położenia doprowadza inną osobę do poddania się czynowi nierządnemu lub do wykonania takiego czynu, podlega karze więzienia do lat 5] lub 206 [kazirodztwo – Kto spółkuje z krewnym w linii prostej, bratem lub siostrą, podlega karze więzienia do lat 3].

¹⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 25 września 1932 r. o wykonywaniu praktyki lekarskiej (Dz.U. z 1932 r., Nr 81, poz. 712).

przewidzianych w art. 233 pkt b k.k. z 1932 r. (przestępne pochodzenie ciąży), lekarz może dokonać dopiero po uprzednim złożeniu mu zaświadczenia prokuratora, stwierdzającego uzasadnione podejrzenie, że ciąża powstała wskutek przestępstwa (...) (ust. 2). W przypadkach, gdy zabieg spędzenia płodu jest konieczny ze względu na zdrowie kobiety ciężarnej, lekarz może dokonać takiego zabiegu po uprzednim złożeniu mu zaświadczenia dwóch lekarzy, stwierdzających powyższą okoliczność (ust. 3).

Analizując regulacje prawne dotyczące aborcji obowiązujące pod reżimem k.k z 1932 r., należy dojść do następujących wniosków. Po pierwsze, płód podlegał ochronie o charakterze bezpośrednim przedmiotowym – miał on samodzielny status niezależny od życia kobiety ciężarnej. Przepisy gwarantowały mu ochronę przed uszkodzeniem i unicestwieniem, nie przydając mu jednak osobowości¹⁶. Po drugie, przesłankami legalnego przerwania ciąży była przesłanka medyczna (ochrona życia i zdrowia ciężarnej) oraz kryminalna (przestępne pochodzenie ciąży). Ustawa nie przewidywała przesłanki embriopatologicznej ani społecznej. Po trzecie, k.k. z 1932 r. stanowił początek podstawowych zasad ochrony życia człowieka w prenatalnej fazie rozwoju w polskim prawie karnym, a to przede wszystkim brak różnicowania życia człowieka i życia płodu jako przedmiotu ochrony – przestępstwa przeciwko tym obydwu dobrom prawnym zostały ujęte w jednym rozdziale aktu prawnego, prawodawca nie zdecydował się na wyodrębnienie przestępstw aborcyjnych jako osobnej sekcji kodeksu oraz wyższe zagrożenie karą w sytuacji, gdy terminacja ciąży była przeprowadzona bez zgody ciężarnej. Podkreślenia wymaga, że analizowana regulacja przewidywała karalność za dokonanie przez kobietę aborcji *per se* oraz nie przewidywała intensyfikacji sankcji karnej, gdy aborcji dokonano na płodzie zdolnym do samodzielnego życia. Należy również zaakcentować, że przesłanki dokonania legalnej aborcji zawarto w treści kodeksu karnego, ustawodawca nie zdecydował się na uchwalenie osobnej ustawy w tym zakresie. Sama zaś procedura przeprowadzenia zabiegu terminacji ciąży została uregulowana w akcie podustawowym.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 1956 r. o warunkach dopuszczalności przerywania ciąży¹⁷

W czasie II wojny światowej wciąż obowiązywał zakaz przeprowadzania aborcji „na żądanie”, niemniej jednak – ze względu na politykę antynaturali-

¹⁶ W. Lang, *Ochrona prawna płodu ludzkiego*, [w:] T. Kielanowski i in., *Człowiek zabija siebie sam. III Krajowa Konferencja Lekarzy i Humanistów. Gdańsk, 15–16 maja 1981*, Gdańsk 1981, s. 94–97; V. Konarska-Wrzosek, *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*, Toruń 1999, s. 12.

¹⁷ Ustawa z dnia 27 kwietnia 1956 r. o warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. z 1956 r., Nr 12, poz. 61).

styczną okupantów niemieckich – praktyka przerywania ciąży pozostawała powszechnie tolerowana¹⁸. W dniu 8 maja 1956 r. weszła w życie pierwsza polska ustawa dotycząca terminacji ciąży. Preambuła przedmiotowego aktu prawnego miała następującą treść: „W celu ochrony zdrowia kobiety przed ujemnymi skutkami zabiegów przerywania ciąży dokonywanych w nieodpowiednich warunkach lub przez osoby niebędące lekarzami, stanowi się (...)”. Art. 1 przedmiotowej ustawy zawierał przesłanki legalnego przerywania ciąży. Takowego można było dokonać, gdy przemawiały za tym wskazania lekarskie (przesłanka medyczna), trudne warunki życiowe kobiety ciężarnej (przesłanka społeczna) oraz gdy zachodziło podejrzenie, że ciąża powstała w wyniku przestępstwa (przesłanka kryminologiczna). Zabieg musiał być dokonany przez lekarza. Zabiegu przerywania ciąży u osoby nieletniej można było dokonać tylko za zgodą jej rodziców, opiekuna albo władzy opiekuńczej. Aborcja była zakazana w przypadku zaistnienia przeciwwskazań lekarskich do zabiegu. Art. 2 regulował natomiast procedurę aborcji. Wskazania lekarskie lub trudne warunki życiowe kobiety ciężarnej, przemawiające za przerywaniem ciąży, były stwierdzane orzeczeniem lekarskim, natomiast przestępne pochodzenie ciąży – zaświadczeniem prokuratora. W przedmiocie kwalifikacji zawodowych lekarzy uprawnionych do zabiegu terminacji ciąży oraz trybu wydawania orzeczeń lekarskich o dopuszczalności zabiegu ustawa odsyłała do rozporządzenia. Początkowo obowiązywało rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 11 maja 1956 r. w sprawie przerywania ciąży¹⁹, które następnie zostało zastąpione rozporządzeniem Ministra Zdrowia z dnia 19 grudnia 1959 r. w sprawie przerywania ciąży²⁰. Akty prawne szczegółowo określały postępowanie w przedmiocie przeprowadzania postępowania kwalifikującego kobietę do przerywania ciąży ze względów społecznych. Warto wskazać, że przewidywały one m.in. procedurę odwoławczą w przypadku negatywnej decyzji lekarza w przedmiocie terminacji ciąży oraz zakaz przeprowadzenia zabiegu przez tego lekarza, który wydawał zaświadczenie.

W dalszych przepisach ustawy uchylono przepisy art. 231–234 k.k. z 1932 r. Jednocześnie przestępstwa związane z aborcją zawarto w treści ustawy. Przewidziano penalizację zmuszenia kobiety ciężarnej do poddania się zabiegowi przerywania ciąży (art. 3²¹), dokonania aborcji za zgodą kobiety ciężarnej, ale wbrew przepisom ustawy (art. 4²²) oraz udzielenia pomocy ko-

¹⁸ A. Jezierski, C. Leszczyńska, *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa 2003, s. 355.

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 11 maja 1956 r. w sprawie przerywania ciąży (Dz.U. z 1956 r., Nr 13, poz. 68).

²⁰ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 19 grudnia 1959 r. w sprawie przerywania ciąży (Dz.U. z 1960 r., Nr 2, poz. 15).

²¹ Przepis ten miał następującą treść: Kto w jakikolwiek bądź sposób zmusza kobietę do poddania się zabiegowi przerywania ciąży, podlega karze więzienia do lat 5.

²² Przepis ten miał następującą treść: Kto dokonuje zabiegu przerywania ciąży za zgodą kobiety ciężarnej, lecz wbrew przepisom art. 1, podlega karze więzienia do lat 3.

biecie ciężarnej w dokonaniu zabiegu przerwania ciąży wbrew przepisom ustawy (art. 5²³).

Dokonując analizy przepisów ustawy, należy dojść do następujących konkluzji. Począwszy od 1956 r. w Polsce legalne stało się dokonanie aborcji ze względów społecznych. Charakter ochrony płodu przybrał charakter ochrony pośredniej – pozostawał on chroniony jako podmiot zależny od matki²⁴. Ustawa i uszczegóławiające ją rozporządzenia znacznie ułatwiły korzystanie z możliwości przerywania ciąży w praktyce²⁵. Ówczesne prawo aborcyjne należy ocenić jako dosyć liberalne, pozwalające na przerywanie ciąży na prośbę ciężarnej²⁶. Przepisy aborcyjne zostały uregulowane w osobnym akcie prawnym, a nie w kodeksie karnym. Tym samym nastąpiło wyodrębnienie przestępstw przeciwko płodowi z grupy przestępstw przeciwko życiu człowieka. Ustawa zniosła również karalność przeprowadzenia aborcji przez kobietę na sobie.

Kodyfikacja karna z 1969 r.²⁷

Ustawa z 1969 r. poświęcała przestępnemu przerwaniu ciąży dwa przepisy, które penalizowały przerwanie ciąży bez zgody kobiety ciężarnej (art. 153²⁸) oraz aborcję bez jej zgody i udzielenie pomocy ciężarnej w przerwaniu ciąży wbrew przepisom ustawy (art. 154²⁹). Jednocześnie ustawą wprowadzającą k.k. z 1969 r.³⁰ uchylono art. 3–5 ustawy o planowaniu rodziny z 1956 r. Tym samym przestępstwa związane z aborcją ponownie umieszczono w ustawie karnej. Zakwalifikowano je do przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu (rozdział XXI). Zakres penalizacji przerwania ciąży nie zmienił się – karalne pozostało przerwanie ciąży wbrew woli ciężarnej, przerwanie ciąży wbrew ustawie oraz pomoc ciężarnej w przerwaniu jej ciąży wbrew przepisom. Zwiększono

²³ Przepis ten miał następującą treść: Kto udziela pomocy kobiecie ciężarnej w dokonaniu zabiegu przerwania ciąży wbrew przepisom art. 1, podlega karze więzienia do lat 3.

²⁴ W. Lang, op. cit., s. 94–97; V. Konarska-Wrzošek, op. cit., s. 13.

²⁵ J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny. Komentarz*, t. II, Warszawa 1987, s. 99.

²⁶ Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, op. cit., s. 2.

²⁷ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1969 r., Nr 13, poz. 94), dalej jako k.k. z 1969 r.

²⁸ Przepis ten miał następującą treść: Kto przemocą wywołuje poronienie u kobiety ciężarnej albo w inny sposób bez jej zgody przerywa ciążę lub doprowadził ją do tego przemocą, groźbą bezprawną albo podstępem, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 8 lat.

²⁹ Przepis ten miał następującą treść: Kto za zgodą kobiety ciężarnej, lecz wbrew przepisom ustawy, wykonuje zabieg przerwania ciąży, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3 (§ 1). Tej samej karze podlega, kto udziela pomocy kobiecie ciężarnej w wykonaniu zabiegu przerwania ciąży wbrew przepisom ustawy (§ 2).

³⁰ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Przepisy wprowadzające Kodeks karny (Dz.U. z 1969 r., Nr 13, poz. 95).

natomiast zagrożenie karą za terminację ciąży bez zgody kobiety. Przesłanki przeprowadzenia legalnego zabiegu terminacji ciąży w dalszym ciągu pozostały uregulowane w ustawie o planowaniu rodziny z 1956 r. i były to przesłanka medyczna, kryminologiczna i społeczna.

Aktualność zachowało także opisywane wcześniej rozporządzenie z 1959 r. w przedmiocie przerywania ciąży. Utraciło ono moc z dniem 20 maja 1990 r., kiedy weszło w życie rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 30 kwietnia 1990 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych, jakie powinni posiadać lekarze dokonujący zabiegu przerywania ciąży, oraz trybu wydawania orzeczeń lekarskich o dopuszczalności dokonania takiego zabiegu³¹. Przedmiotowym aktem prawnym znowelizowano postępowanie dotyczące procedury przerywania ciąży. Jednocześnie (po raz pierwszy) wprowadzono możliwość uchylenia się przez lekarza od wydania orzeczenia o dopuszczalności przerywania ciąży oraz wykonania zabiegu przerywania ciąży, z wyjątkiem przypadku gdy niewykonanie zabiegu przerywania ciąży zagraża bezpośrednio życiu kobiety (§ 14).

Prawo aborcyjne pod reżimem k.k. z 1969 r. pozostawało więc nadal liberalne. Płód był chroniony jako „dobro pośrednie”, podtrzymano niekaralność zachowań przeciwko płodowi podejmowanych przez samą ciężarną. Ustawodawca zwiększył zagrożenie karą za przerywanie ciąży wbrew woli kobiety, co należy interpretować jako zwiększenie ochrony jej prawa do samostanowienia. Przesłanki przeciwko płodowi ponownie zaczęto uważać za przestępstwo przeciwko życiu i zdrowiu człowieka.

Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży³²

W dniu 14 marca 1993 r. weszła w życie ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży. Jest to akt prawny, który – po kilkukrotnych nowelizacjach – obowiązuje do dzisiaj. W swojej preambule stanowiła: „Uznając, że życie jest fundamentalnym dobrem człowieka, a troska o zdrowie i życie należy do podstawowych obowiązków państwa, społeczeństwa i obywatela, stanowi się (...).” W art. 1 wskazano, że każda istota ludzka ma od chwili poczęcia

³¹ Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 30 kwietnia 1990 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych, jakie powinni posiadać lekarze dokonujący zabiegu przerywania ciąży, oraz trybu wydawania orzeczeń lekarskich o dopuszczalności dokonania takiego zabiegu (Dz.U. z 1990 r., Nr 29, poz. 178).

³² Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. z 1993 r., Nr 17, poz. 78).

przyrodzone prawo do życia (ust. 1) oraz że życie i zdrowie dziecka od chwili jego poczęcia pozostają pod ochroną prawa (ust. 2). Przedmiotowym aktem prawnym uchylono art. 153 i 154 k.k. z 1969 r. oraz ustawę o planowaniu rodziny z 1956 r. W związku z derogacją tej ostatniej moc straciło rozporządzenie z 1990 r. regulujące procedurę aborcji. Równoległe do k.k. z 1969 r. dodano art. 149a³³ i 149b³⁴. Pierwszy z przepisów dotyczył spowodowania śmierci dziecka poczętego, penalizując je karą pozbawienia wolności do lat 2 (§ 1), przewidując zniesienie karalności kobiety ciężarnej za terminację swojej ciąży [poprzez klauzulę niekaralności – „nie podlega karze”] (§ 2); wyłączenie odpowiedzialności karnej lekarza, który dokonuje terminacji ciąży w publicznym zakładzie opieki zdrowotnej w przypadkach enumeratywnie w ustawie wskazanych [poprzez klauzulę wyłączenia bezprawności czynu – „nie popełni przestępstwa”] (§ 3) oraz możliwość odstąpienia od wymierzenia kary w innych, szczególnie uzasadnionych przypadkach (§ 4). Drugi z przepisów penalizował przerwanie ciąży wbrew woli ciężarnej, przewidując ustawowe zagrożenie karą pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 8 lat. Przesłankami przeprowadzenia legalnej aborcji były: przesłanka medyczna mająca postać zagrożenia dla życia lub poważnego zagrożenia dla zdrowia matki (art. 149a § 3 pkt 1) oraz śmierci dziecka poczętego wskutek działań podjętych dla ratowania życia matki lub przeciwdziałania poważnemu uszczerbkowi na jej zdrowiu (art. 149a § 3 pkt 2); przesłanka eugeniczna mająca postać ciężkiego i nieodwracalnego uszkodzenia płodu (art. 149a § 3 pkt 3) oraz przesłanka kryminalna (art. 149a § 3 pkt 4 k.k.). Ustawa nie przewidywała możliwości terminacji ciąży ze względów społecznych. Legislator nie ustanowił także ograniczeń czasowych przeprowadzenia aborcji, w związku z czym zabieg mógł być wykonany do końca ciąży.

³³ Przepis ten miał następującą treść: Kto powoduje śmierć dziecka poczętego, podlega karze pozbawienia wolności do lat 2 (§ 1). Nie podlega karze matka dziecka poczętego (§ 2). Nie popełnia przestępstwa określonego w § 1 lekarz, podejmujący to działanie w publicznym zakładzie opieki zdrowotnej, w przypadku gdy: 1) ciąża stanowiła zagrożenie dla życia lub poważne zagrożenie dla zdrowia matki, stwierdzone orzeczeniem dwóch lekarzy innych niż lekarz podejmujący działanie, o którym mowa w § 1, przy czym orzeczenie to nie jest niezbędne w przypadku natychmiastowej konieczności uchylenia zagrożenia dla życia matki, 2) gdy śmierć dziecka poczętego nastąpiła wskutek działań podjętych dla ratowania życia matki albo dla przeciwdziałania poważnemu uszczerbkowi na zdrowiu matki, którego niebezpieczeństwo zostało potwierdzone orzeczeniem dwóch innych lekarzy, 3) badania prenatalne, potwierdzone orzeczeniem dwóch lekarzy innych niż lekarz podejmujący działanie, o którym mowa w § 1, wskazują na ciężkie i nieodwracalne uszkodzenie płodu, 4) zachodzi uzasadnione podejrzenie, potwierdzone zaświadczeniem prokuratora, że ciąża powstała w wyniku czynu zabronionego (§ 3). W szczególnie uzasadnionych przypadkach sąd może odstąpić od wymierzenia kary wobec sprawcy przestępstwa określonego w § 1 (§ 4).

³⁴ Przepis ten miał następującą treść: Kto, stosując przemoc wobec kobiety ciężarnej, powoduje śmierć dziecka poczętego albo w inny sposób powoduje śmierć dziecka poczętego bez zgody kobiety ciężarnej lub przemocą, groźbą bezprawną albo podstępem doprowadza matkę dziecka poczętego do pozbawienia życia tego dziecka, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

Ustawą z dnia 30 sierpnia 1996 r. o zmianie ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz o zmianie niektórych innych ustaw³⁵ dokonano istotnych zmian dotychczasowych regulacji aborcyjnych. Po pierwsze, nowelizacji uległa sama preambuła ustawy. Otrzymała ona treść: „Uznając, że życie jest fundamentalnym dobrem człowieka, a troska o życie i zdrowie należy do podstawowych obowiązków państwa, społeczeństwa i obywatela; uznając, prawo każdego do odpowiedzialnego decydowania o posiadaniu dzieci oraz prawo dostępu do informacji, edukacji, poradnictwa i środków umożliwiających korzystanie z tego prawa, stanowi się (...)”. Zmieniono również zakres ochrony płodu – przydano mu ochronę w granicach określonych ustawą (nowelizacja art. 1³⁶). Skreślono przepisy art. 149a i 149b. Jednocześnie dodano przepisy art. 152a i 152b, które penalizowały przerwanie ciąży bez zgody kobiety (art. 152a § 1), przerwanie ciąży za zgodą kobiety wbrew ustawie (art. 152b § 1) oraz pomoc kobiecie w nielegalnej aborcji (art. 152b § 2). Ustawodawca – po raz pierwszy w historii – przewidział kwalifikowane typy przedmiotowych występków, jeżeli płód osiągnął zdolność do samodzielnego życia poza ustrojem kobiety (art. 152a § 2 i 152b § 3) oraz jeżeli następstwem zabiegu aborcji była śmierć ciężarnej (art. 157 § 1 i 2). Przesłanki przeprowadzenia legalnej terminacji ciąży na powrót zawarto w ustawie szczegółowej, dodając do niej art. 4a. Ustawodawca dopuścił możliwość terminacji ciąży z następujących powodów: 1) przesłanka medyczna, 2) przesłanka eugeniczna, 3) przesłanka kryminologiczna (przesłanki tożsame z treścią dotychczasowego przepisu art. 149a § 3) oraz 4) przesłanka społeczna ujęta w następujący sposób: „kobieta ciężarna znajduje się w ciężkich warunkach życiowych lub trudnej sytuacji osobistej”. Tym samym na powrót dopuszczono możliwość terminacji ciąży ze względów społecznych. Ustawodawca zawarł także czasowe ramy przeprowadzania zabiegu. W przypadku przesłanki eugenicznej był to moment osiągnięcia przez płód zdolności do życia poza ustrojem matki, w przypadku przesłanki kryminalnej i społecznej – 12 tygodni od początku ciąży. Nie przewidziano ograniczenia czasowego, jeżeli ciąża stanowiła zagrożenie dla życia i zdrowia matki. W ustawie przewidziano możliwość bezpłatnego przerywania ciąży w publicznym zakładzie opieki zdrowotnej dla osób objętych ubezpieczeniem społecznym (art. 4b) oraz konieczność zachowania tajemnicy związanej z przeprowadzeniem aborcji (art. 4c). Opisywaną zmianę legislacyjną należy uznać za przełomową – od tej pory wcielono w życie kolejną fundamentalną zasadę prawa aborcyjnego, tj. wzrost prawnokarnej ochrony życia poczętego wraz ze stopniem

³⁵ Ustawa z dnia 30 sierpnia 1996 r. o zmianie ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 1996 r., Nr 139, poz. 646).

³⁶ Art. 1 ustawy otrzymał brzmienie: Prawo do życia podlega ochronie, w tym również w fazie prenatalnej w granicach określonych w ustawie.

zaawansowania jego rozwoju³⁷. Ponadto ustanowiono czasowe ograniczenia terminacji ciąży.

Orzeczeniem z 28 maja 1997 r. wydanym w sprawie K 26/96³⁸ Trybunał Konstytucyjny orzekł o niezgodności niektórych przepisów nowelizujących ustawę o planowaniu rodziny z ustawą zasadniczą³⁹. Sąd konstytucyjny rozstrzygnął m.in., że konstytucyjne gwarancje ochrony życia ludzkiego w każdej fazie jego rozwoju narusza uzależnienie ochrony życia w fazie prenatalnej od decyzji ustawodawcy zwykłego oraz że dopuszczenie aborcji z powodu sytuacji życiowo-osobistej ciężarnej, „legalizuje przerwanie ciąży bez dostatecznego usprawiedliwienia koniecznością ochrony innej wartości, prawa lub wolności konstytucyjnej oraz posługuje się nieokreślonymi kryteriami tej legalizacji, naruszając w ten sposób gwarancje konstytucyjne dla życia ludzkiego”. Analizowane orzeczenie należy uznać za bardzo ważne dla polskich regulacji aborcyjnych – sąd konstytucyjny jednoznacznie wypowiedział się, że legalność aborcji ze względów społecznych stoi w sprzeczności z ustawą zasadniczą⁴⁰. Przepisy ustawy utraciły moc w zakresie, w jakim uzależniały ochronę życia w fazie prenatalnej od decyzji ustawodawcy zwykłego oraz w zakresie, w jakim dopuszczały aborcję ze względów społecznych z dniem 23 grudnia 1997 r.⁴¹

Wyrokiem z 22 października 2020 r. wydanym w sprawie o sygnaturze K 1/20⁴² Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że możliwość przerywania ciąży ze względu na wady płodu jest niezgodna z Konstytucją RP⁴³. W wyniku orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego przepis stracił moc z dniem 27 stycznia 2021 r.⁴⁴ Od tej pory aborcja w Polsce dopuszczalna jest w dwóch przypad-

³⁷ R. Kokot, J. Jasińska, op. cit., s. 19–22.

³⁸ Orzeczenie TK z 28 maja 1997 r., sygn. akt K 26/96; OTK ZU 1997, z. 2, poz. 19.

³⁹ W chwili wydawania orzeczenia ustawą zasadniczą była Ustawa Konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym (Dz.U. z 1992 r., Nr 84, poz. 426).

⁴⁰ Orzeczenie zostało ocenione jako słuszne przez przedstawicieli części doktryny prawniczej, a w tym m.in. przez Alicję Grześkowiak, która podkreślała, że stanowi ono wyraz wzmocnienia ochrony życia człowieka w prenatalnym stadium rozwoju, a tym samym zwiększa realizację zasady godności, równości i demokratycznego państwa prawnego (*vide*: A. Grześkowiak, *Nowe tendencje w zakresie prawnej regulacji dopuszczalności aborcji w Europie*, „Ethos. Kwartalnik Instytutu Jana Pawła II KUL” 2003, nr 1–2, s. 374–377).

⁴¹ Obwieszczenie Prezesa TK z 18 grudnia 1997 roku o utracie mocy obowiązującej art. 1 pkt 2, art. 1 pkt 5, art. 2 pkt 2, art. 3 pkt 1 i art. 3 pkt 4 ustawy o zmianie ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 1997 r., Nr 157, poz. 1040).

⁴² Wyrok TK z 22 października 2020 r., sygn. akt K 1/20, OTK ZU-A 2021, poz. 4.

⁴³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483). Akt prawny wszedł w życie w dniu 17 października 1997 r.

⁴⁴ Podkreślenia wymaga, że pogląd o braku konstytucyjnego uzasadnienia dla przeprowadzenia aborcji jedynie ze względu na wady płodu (przesłanka eugeniczna) – a to ze względu na priorytetową wartość życia ludzkiego oraz równość i godność przynależną każdej jednostce ludzkiej – był prezentowany w doktrynie jeszcze przed wydaniem opisywanego orzeczenia (m.in. przez Filipa Ciepłego – *vide*: F. Ciepły, *Aborcja eugeniczna a dyskryminacja osób niepełnosprawnych*,

kach: w sytuacji zagrożenia dla życia i zdrowia matki – do chwili osiągnięcia przez płód zdolności do samodzielnego życia poza organizmem kobiety ciężarnej oraz w sytuacji kryminalnego pochodzenia ciąży – jeżeli od początku ciąży nie upłynęło więcej niż 12 tygodni.

Regulacje prawne dotyczące obliczania czasu ciąży znajdują się w załączniku do rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 9 listopada 2015 r. w sprawie rodzajów, zakresu i wzorów dokumentacji medycznej oraz sposobu jej przetwarzania⁴⁵. Czas trwania ciąży oblicza się w tygodniach, licząc od pierwszego dnia ostatniego normalnego krwawienia miesięcznego. Prawidłowy czas trwania ciąży wynosi 280 dni (40 tygodni) od pierwszego dnia ostatniego krwawienia miesięczkowego w cyklu 28-dniowym albo 266 dni (38 tygodni) od dnia owulacji (reguła Naegelego). W przypadku gdy zastosowanie reguły Naegelego nie jest możliwe, czas trwania ciąży ustala się na podstawie wyniku badania ultrasonograficznego.

Warto także wskazać, że w ustawie aborcyjnej nie zawarto regulacji dotyczącej tzw. klauzuli sumienia. W tym zakresie obowiązuje ogólna regulacja ustawy o zawodzie lekarza⁴⁶, która stanowi, że lekarz może powstrzymać się od wykonania świadczeń zdrowotnych niezgodnych z jego sumieniem – z wyjątkiem sytuacji, gdy zwłoka w udzieleniu pomocy lekarskiej mogłaby spowodować niebezpieczeństwo utraty życia, ciężkiego uszkodzenia ciała lub ciężkiego rozstroju zdrowia.

Podsumowując, aborcja ze względów społecznych była w Polsce dopuszczalna w latach 1956–1993 oraz w 1997 r. W latach 1956–2021 przepisy dopuszczały przeprowadzenie aborcji w przypadku wad płodu. Ograniczenie prawa do aborcji nie wynikało z ingerencji ustawodawcy, ale było spowodowane dwoma orzeczeniami Trybunału Konstytucyjnego. Obecnie polskie przepisy aborcyjne cechują się dużą restrykcyjnością⁴⁷ i należą do jednych z najbardziej obojętnych w Europie⁴⁸. Odrębną kwestią pozostaje sama dostępność

„e-Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2014, nr 4, s. 71–87; F. Ciepły, *Status prawny płodu upośledzonego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2014, t. XXIV, nr 4, s. 21–42). Również Michał Królikowski wskazywał, że przesłanka eugeniczna (zagrożenie jedynie dla płodu) nie jest równoważna przesłance medycznej (zagrożenie dla życia i zdrowia kobiety). W przypadku gdy wady płodu powodują jednocześnie niebezpieczeństwo dla ciężarnej, zakresy tych przesłanek pokrywają się i przerwanie ciąży jest możliwe w oparciu o przesłankę medyczną. Tym samym brak jest uzasadnienia dla argumentowania zasadności przesłanki eugenicznej ochroną życia i zdrowia kobiety – *vide*: M. Królikowski, *Problem interpretacji tzw. przesłanki eugenicznej stanowiącej o dopuszczalności zabiegu przerwania ciąży*, [w:] L. Bosek, M. Królikowski (red.), *Współczesne wyzwania bioetyczne*, Warszawa 2010, s. 180.

⁴⁵ Załącznik nr 1 do Rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 9 listopada 2015 r. w sprawie rodzajów, zakresu i wzorów dokumentacji medycznej oraz sposobu jej przetwarzania (Dz.U. z 2015 r., poz. 2069).

⁴⁶ Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty (Dz.U. z 1997 r., Nr 28, poz. 152). Ustawa weszła w życie w dniu 27 września 1997 r.

⁴⁷ U. Nowakowska, M. Korzeniewska, *op. cit.*, s. 230.

⁴⁸ W. Nowicka, *op. cit.*, s. 73.

do zabiegu legalnej aborcji. Nierzadkie są sytuacje, gdy kobieta nie ma możliwości wyegzekwowania prawa do terminacji ciąży⁴⁹. Odnotowano przypadki, gdy działania lekarzy miały na celu wydłużenie postępowania kwalifikującego do zabiegu, aby przekroczyć termin jego dopuszczalności⁵⁰. W takiej sytuacji kobieta jest zmuszona do donoszenia ciąży⁵¹, z możliwością dochodzenia roszczeń z tytułu naruszenia praw pacjenta⁵².

Kodyfikacja karna z 1997 r.⁵³

Obecnie przestępstwa aborcyjne są penalizowane przez przepisy art. 152–154 k.k. z 1997 r. Zostały one zawarte w rozdziale XIX ustawy, który dedykowano przestępstwom przeciwko życiu i zdrowiu. Przepis art. 152 k.k.⁵⁴ odnosi się do przerwania ciąży za zgodą kobiety, ale wbrew przepisom ustawy. Przepis art. 153 k.k.⁵⁵ dotyczy dokonania aborcji wbrew woli ciężarnej. W przepisie art. 154 k.k.⁵⁶ ustawodawca zawarł kwalifikowane typy przestępstw opisanych w przepisach art. 152 i 153 k.k. – surowsza odpowiedzialność kar na jest przewidziana w sytuacji, gdy następstwem zachowania sprawcy była śmierć ciężarnej. Uzupełnieniem regulacji aborcyjnych jest penalizacja przeprowadzenia zabiegu leczniczego bez zgody pacjenta (art. 192 k.k.) oraz niszczenia zarodków zdolnych do prawidłowego rozwoju powstałych w proce-

⁴⁹ W. Nowicka, *Ustawa antyaborcyjna w Polsce – stan prawny i rzeczywisty*, [w:] W. Nowicka (red.), *Prawa reprodukcyjne w Polsce: skutki ustawy antyaborcyjnej (raport, wrzesień 2007)*, Warszawa 2007, s. 23.

⁵⁰ Eadem, *Prawa reprodukcyjne...*, s. 74.

⁵¹ U. Nowakowska, M. Korzeniewska, op. cit., s. 229.

⁵² A. Bodnar, *Analiza spraw sądowych dotyczących braku dostępności świadczenia przerywania ciąży w Polsce*, [w:] W. Nowicka (red.), op. cit., s. 56.

⁵³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553), dalej jako k.k. z 1997 r.

⁵⁴ Przepis ten ma następującą treść: Kto za zgodą kobiety przerywa jej ciążę z naruszeniem przepisów ustawy, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3 (§ 1). Tej samej karze podlega, kto udziela kobiecie ciężarnej pomocy w przerywaniu ciąży z naruszeniem przepisów ustawy lub ją do tego nakłania (§ 2). Kto dopuszcza się czynu określonego w § 1 lub 2, gdy dziecko poczęte osiągnęło zdolność do samodzielnego życia poza organizmem kobiety ciężarnej, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8 (§ 3).

⁵⁵ Przepis ten ma następującą treść: Kto stosując przemoc wobec kobiety ciężarnej lub w inny sposób bez jej zgody przerywa ciążę albo przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza kobietę ciężarną do przerywania ciąży, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8 (§ 1). Kto dopuszcza się czynu określonego w § 1, gdy dziecko poczęte osiągnęło zdolność do samodzielnego życia poza organizmem kobiety ciężarnej, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10 (§ 2).

⁵⁶ Przepis ten ma następującą treść: Jeżeli następstwem czynu określonego w art. 152 § 1 lub 2 jest śmierć kobiety ciężarnej, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10 (§ 1). Jeżeli następstwem czynu określonego w art. 152 § 3 lub w art. 153 jest śmierć kobiety ciężarnej, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12 (§ 2).

durze medycznie wspomaganej prokreacji (art. 83 ustawy o leczeniu niepłodności⁵⁷).

Warto także skrótowo przedstawić najważniejsze kwestie związane z przestępstwami aborcyjnymi podnoszonymi w doktrynie i orzecznictwie. Po pierwsze, przerwanie ciąży może nastąpić jedynie podczas jej trwania, tj. od momentu zaimplantowania dojrzałej zapłodnionej komórki jajowej w błonie śluzowej macicy⁵⁸ do chwili rozpoczęcia porodu (przy porodzie naturalnym – pierwsze skurcze macicy dające jego postęp, przy porodzie operacyjnym – pierwsza czynność zmierzająca ku przeprowadzeniu cesarskiego cięcia albo chwila zaistnienia medycznych przesłanek ku przeprowadzeniu takiego zabiegu)⁵⁹. Po drugie, płód, aby korzystać z ochrony, musi znajdować się w ustroju matki, nie może on pozostawać poza jej organizmem (*ex utero*)⁶⁰. Po trzecie, płód nie posiada statusu autonomicznego – jest on chroniony przy okazji ochrony życia i zdrowia ciężarnej. Po czwarte, ustawodawca zdecydował się na dwutorową regulację prawa aborcyjnego. Przesłanki dokonania legalnej aborcji ujęte są w osobnym akcie prawnym, tj. w ustawie o planowaniu rodziny. Przestępstwa aborcyjne zostały natomiast zawarte w kodeksie karnym, który w swoich przepisach odsyła do ustawy o planowaniu rodziny. Po piąte, z treści obu aktów prawnych można zrekonstruować podstawowe zasady ochrony życia poczętego wypływające z przepisów prawa karnego i ustawy o planowaniu rodziny⁶¹. Do takowych należą: 1) brak odpowiedzialności kobiety za przerwanie ciąży na sobie⁶², 2) wzrost poziomu prawnokarnej ochrony płodu wraz ze stopniem zaawansowania jego rozwoju⁶³ oraz 3) niekaralność zachowań nieumyślnych

⁵⁷ Ustawa z dnia 25 czerwca 2015 r. o leczeniu niepłodności (Dz.U. z 2015 r., poz. 1087).

⁵⁸ K. Ostrowski, *Embriologia człowieka*, Warszawa 1985, s. 28–30, 53.

⁵⁹ Postanowienie SN z 27 września 2010 r., sygn. akt V KK 34/10, OSNKW 2010, Nr 12, poz. 105.

⁶⁰ M. Żelichowski, *Podmiotowość prawna człowieka w okresie życia embrionalno-płodowego*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 1997, nr 1, s. 103 i nast.

⁶¹ Oprócz zasad dających się zrekonstruować z zawartości normatywnej ustawy karnej i ustawy o planowaniu rodziny należy także wskazać na trzy najważniejsze (konstytucyjne) zasady prawa aborcyjnego w Polsce, a to: 1) zasadę uznania przez ustrojodawcę godności ludzkiej płodu; 2) zasadę podmiotowości prawnej (konstytucyjnoprawnej) dziecka w okresie prenatalnym oraz 3) zasadę prawnej ochrony życia dziecka poczętego (*vide*: wyrok TK z 22 października 2020 r., sygn. akt K 1/20; OTK ZU-A 2021, poz. 4). Ograniczone ramy artykułu, poświęconego przede wszystkim historycznemu ujęciu prawa aborcyjnego w Polsce, nie pozwalają na dokonanie szerszej analizy przedmiotowych zagadnień.

⁶² Nie podlega także kryminalizacji jej zachowanie polegające na nakłanianiu innych osób do udzielenia jej pomocy w przerwaniu ciąży – *vide*: J. Bojke, M. Wantoła, *Wyłączenie odpowiedzialności karnej kobiety ciężarnej za aborcję. Wybrane zagadnienia*, „e-Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2015, nr 5, s. 18.

⁶³ Według niektórych przedstawicieli doktryny godzi to w zasadę równości wobec prawa oraz w zasadę określoności przepisów prawa karnego – *vide*: A. Grzeškowiak, *Ochrona życia na tle rozwiązań nowego kodeksu karnego*, „Ethos. Kwartalnik Instytutu Jana Pawła II KUL” 1999, nr 1–2, s. 261–275; eadem, *Pojęcie dziecka w prawie karnym*, [w:] A. Grzeškowiak, I. Zgoiński (red.), *Prawo karne w ochronie praw dziecka*, Bydgoszcz 2018, s. 23–47; K. Wiak, *Ochrona karna*

podjętych przeciwko płodowi⁶⁴. Po szóste, przestępstwa przeciwko życiu płodu są – podobnie jak problematyka poziomu restrykcyjności prawa aborcyjnego – kwestią budzącą kontrowersje. Warto w tym kontekście wskazać na proponowaną zmianę prawa aborcyjnego z 2013 r., która przewidywała większą penalizację przestępstw aborcyjnych, a w tym m.in. przełamanie zasady nieodpowiedzialności matki za dokonanie aborcji *per se*⁶⁵.

Wnioski

Podsumowując treści analizowane w niniejszej pracy, należy dojść do następujących wniosków.

Po pierwsze, od 1956 r. aż do teraz przepisy dotyczące aborcji są w Polsce zawarte w dwóch aktach prawnych, tj. w odrębnej ustawie, która zawiera przesłanki dokonania legalnej aborcji, oraz w kodeksie karnym, którego przepisy penalizują przestępstwa dotyczące terminacji ciąży. Wydaje się, że rozwiązanie to należy ocenić pozytywnie, a to z uwagi na możliwość bardziej szczegółowego uregulowania kwestii terminacji ciąży, tj. jej przesłanek i procedury. Przepisy prawnokarne, z założenia oszczędne w treści, nie mogłyby odnosić się do tej materii w sposób tak wyczerpujący, jak przepisy odrębnej ustawy.

Po drugie, począwszy od pierwszej polskiej kodyfikacji karnej przepisy penalizujące przestępstwa aborcyjne stanowią grupę przestępstw przeciwko życiu. Legislator nie zdecydował się na wyodrębnienie w ustawie karnej rozdziału poświęconego przestępstwom dotyczącym aborcji. Wyjątkiem były lata 1956–1959, kiedy to przestępstwa dotyczące terminacji ciąży były penalizowane przez przepisy ustawy aborcyjnej.

prawa człowieka do życia w prawie polskim, „Teki Komisji Prawniczej PAN” 2018, t. XI, s. 475–493; idem, *Ochrona życia i dziecka w prawie karnym*, [w:] A. Grześkowiak, I. Zgoiński (red.), op. cit., s. 49–59.

⁶⁴ R. Kokot, J. Jasińska, op. cit., s. 19–22.

⁶⁵ Projekt ustawy o zmianie ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 5 listopada 2013 r. zawierał m.in. propozycję dodania do ustawy przepisu art. 149a k.k., w myśl którego matka, która powoduje śmierć dziecka poczętego zdolnego do samodzielnego życia poza jej organizmem, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat oraz art. 162a k.k., który stanowił, że przepisy przewidujące odpowiedzialność karną za czyny skierowane przeciwko życiu i zdrowiu człowieka stosuje się również do czynów skierowanych przeciwko życiu i zdrowiu dziecka poczętego zdolnego do samodzielnego życia poza organizmem matki (§ 1); matka dziecka poczętego zdolnego do samodzielnego życia poza jej organizmem nie popełnia przestępstwa za czyn zabroniony skierowany przeciwko życiu lub zdrowiu tego dziecka, z wyjątkiem czynu zabronionego, określonego w art. 149a (§ 2). Proponowane zmiany nie weszły w życie. Zob. Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego 2009–2013, *Projekt ustawy o zmianie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 5 listopada 2013 r.*, <https://bip.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/komisje-kodyfikacyjne/komisja-kodyfikacyjna-prawa-karnego/komisja-kodyfikacyjna-prawa-karnego-2009-2013/> (data dostępu: 3.07.2023).

Po trzecie, życie w prenatalnej fazie rozwoju nigdy nie było chronione bezpośrednio w pełnym zakresie. Płód podlegał ochronie bezpośredniej o charakterze przedmiotowym jedynie pod reżimem k.k. z 1932 r. Od uchwalenia ustawy aborcyjnej z 1956 r. płód w polskim porządku prawnym jest chroniony pośrednio – jako podmiot nieautonomiczny, zależny od prawnokarnej ochrony matki. Jednocześnie przepisy dotyczące prawa aborcyjnego były mniej lub bardziej obojętne. Najbardziej liberalne były w latach 1956–1993 oraz w 1997 r., kiedy to można było zakończyć ciążę ze względów medycznych, kryminologicznych i społecznych. W latach 1932–1956 aborcji można było dokonać ze względów medycznych oraz kryminologicznych, a w latach 1993–2021 także ze względów eugenicznych. Obecnie dopuszczalne jest zakończenie ciąży jedynie z powodów medycznych i kryminologicznych. Tym samym obecny stan prawny w kwestii samych rodzajów przesłanek dopuszczalności aborcji odpowiada stanowi prawnemu panującego pod reżimem k.k. z 1932 r. Należy także zaakcentować, że aborcja „na żądanie”, tj. na życzenie kobiety, bez spełnienia przez nią żadnych warunków, nie była w Polsce od 1932 r. dopuszczalna w ogóle.

Po czwarte, podkreślenia wymaga, że zaostrzenie prawa aborcyjnego w 1997 r. oraz w 2021 r. nie było efektem działań ustawodawcy, lecz rezultatem orzeczenia sądu konstytucyjnego, który uznał aborcję ze względów społecznych oraz eugenicznych niezgodną z przepisami konstytucyjnymi.

Po piąte, dokonanie analizy historii polskiego prawa aborcyjnego pozwala na zrekonstruowanie pewnych podstawowych zasad ochrony życia człowieka w prenatalnej fazie rozwoju. Do takowych należy zaliczyć m.in. brak odpowiedzialności kobiety ciężarnej za dokonanie aborcji na sobie samej, niekaralność zachowań nieumyślnych podjętych przeciwko płodowi, zwiększenie poziomu prawnokarnej ochrony płodu wraz ze stopniem zaawansowania jego rozwoju, brak autonomicznej ochrony życia poczętego o charakterze pośrednim i w pełnym zakresie – jego prawnokarna ochrona jest zależna od ochrony życia i zdrowia matki oraz brak możliwości przeprowadzenia aborcji „na żądanie”, tj. bez spełnienia określonych ustawą (w zależności od obowiązującego stanu prawnego mniej lub bardziej restrykcyjnych) przesłanek. Tym samym obroną we wstępnej części pracy hipotezę badawczą o treści: przepisy dotyczące terminacji ciąży w polskim porządku prawnym ulegały na przestrzeni lat zmianom, należy zweryfikować w sposób pozytywny.

Wykaz literatury

- Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Kodeks karny. Komentarz*, t. II, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1987.
- Bodnar A., *Analiza spraw sądowych dotyczących braku dostępności świadczenia przerywania ciąży w Polsce*, [w:] W. Nowicka (red.), *Prawa reprodukcyjne w Polsce: skutki*

- ustawy antyaborcyjnej (raport, wrzesień 2007)*, Fundacja na rzecz Kobiet i Planowania Rodziny, Warszawa 2007.
- Bojke J., Wantoła M., *Wyłączenie odpowiedzialności karnej kobiety ciężarnej za aborcję. Wybrane zagadnienia*, „e-Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2015, nr 5.
- Borkowska K.K., Guzik-Makaruk E.M., Pływaczewski E.W., *Wokół problematyki karalności przerywania ciąży w Polsce*, „Prawo w Działaniu” 2023, t. LIII.
- Borkowska K.K., *Penalizacja przerwania ciąży w austriackim prawie karnym*, „Studia Prawnoustrojowe” 2023, nr 59.
- Borkowska K.K., *Penalizacja przerwania ciąży w polskim prawie karnym*, „Studia Prawnoustrojowe” 2022, nr 56.
- Borkowska K.K., *Przestępstwa przeciwko życiu w polskim i austriackim prawie karnym – rozważania komparatystyczne*, „Studia Prawnoustrojowe” 2023, nr 60.
- Borkowska K.K., *Przestępstwo dzieciobójstwa w ujęciu komparatystycznym*, C.H. Beck, Warszawa 2020.
- Bosek L., Królikowski M. (red.), *Współczesne wyzwania bioetyczne*, C.H. Beck, Warszawa 2010.
- Cieply F., *Aborcja eugeniczna a dyskryminacja osób niepełnosprawnych*, „e-Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2014, nr 4.
- Cieply F., *Status prawny płodu upośledzonego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2014, t. XXIV, nr 4.
- Desperak I., *Antykoncepcja, aborcja i... eutanazja. O upolitycznieniu praw reprodukcyjnych w Polsce*, „Acta Universitatis Lodzianensis” 2003, nr 30.
- Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, *Doświadczenia aborcyjne Polek*, CBOS, Warszawa 2013.
- Gadomska B., Korzeniewska M., Nowakowska U., *Kobiety w Polsce w latach 90.*, Centrum Praw Kobiet, Warszawa 2000.
- Gardocki L., *Prawo karne*, C.H. Beck, Warszawa 2011.
- Grześkowiak A., *Nowe tendencje w zakresie prawnej regulacji dopuszczalności aborcji w Europie*, „Ethos. Kwartalnik Instytutu Jana Pawła II KUL” 2003, nr 1–2.
- Grześkowiak A., *Ochrona życia na tle rozwiązań nowego kodeksu karnego*, „Ethos. Kwartalnik Instytutu Jana Pawła II KUL” 1999, nr 1–2.
- Grześkowiak A., *Pojęcie dziecka w prawie karnym*, [w:] A. Grześkowiak, I. Zgoiński (red.), *Prawo karne w ochronie praw dziecka*, Wyd. KPSW, Bydgoszcz 2018.
- Grześkowiak A., Zgoiński I. (red.), *Prawo karne w ochronie praw dziecka*, Wyd. KPSW, Bydgoszcz 2018.
- Jeziński A., Leszczyńska C., *Historia gospodarcza Polski*, Key Text, Warszawa 2003.
- Kania A.M., *Kontrowersje związane z kryminalizacją przerywania ciąży. Część I*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2011, t. XXVII.
- Kielanowski T. i in., *Człowiek zabija siebie sam. III Krajowa Konferencja Lekarzy i Humanistów. Gdańsk, 15–16 maja 1981*, Wyd. KAW, Gdańsk 1981.
- Kokot R., Jasińska J., *Kilka uwag o ochronie życia poczętego w kontekście projektowanych zmian kodeksu karnego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2014, t. XXXI.
- Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego 2009–2013, *Projekt ustawy o zmianie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 5 listopada 2013 r.*, <https://bip.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/komisje-kodyfikacyjne/komisja-kodyfikacyjna-prawa-karnego/komisja-kodyfikacyjna-prawa-karnego-2009-2013/>.
- Konarska-Wrzosek V., *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*, TNOiK, Toruń 1999.

- Królikowski M., *Problem interpretacji tzw. przesłanki eugenicznej stanowiącej o dopuszczalności zabiegu przerwania ciąży*, [w:] L. Bosek, M. Królikowski (red.), *Współczesne wyzwania bioetyczne*, C.H. Beck, Warszawa 2010.
- Lang W., *Ochrona prawna płodu ludzkiego*, [w:] T. Kielanowski i in., *Człowiek zabija siebie sam. III Krajowa Konferencja Lekarzy i Humanistów. Gdańsk, 15–16 maja 1981*, Wyd. KAW, Gdańsk 1981.
- Nowakowska U., Korzeniewska M., *Prawa kobiet w sferze prokreacji*, [w:] B. Gadomska, M. Korzeniewska, U. Nowakowska, *Kobiety w Polsce w latach 90.*, Centrum Praw Kobiet, Warszawa 2000.
- Nowicka W. (red.), *Prawa reprodukcyjne w Polsce: skutki ustawy antyaborcyjnej (raport, wrzesień 2007)*, Fundacja na rzecz Kobiet i Planowania Rodziny, Warszawa 2007.
- Nowicka W., *Prawa reprodukcyjne*, [w:] Polska Koalicja Social Watch, *Polski raport Social Watch 2008. Czas na prawa*, Warszawa 2008.
- Nowicka W., *Ustawa antyaborcyjna w Polsce – stan prawny i rzeczywisty*, [w:] W. Nowicka (red.), *Prawa reprodukcyjne w Polsce: skutki ustawy antyaborcyjnej (raport, wrzesień 2007)*, Fundacja na rzecz Kobiet i Planowania Rodziny, Warszawa 2007.
- Ostrowski K., *Embriologia człowieka*, PZWL, Warszawa 1985.
- Pietrzak R., *Zdrowie matki i życie dziecka w świetle projektu nowej ustawy aborcyjnej*, [w:] J. Zieliński, A. Opalska, M. Piątek (red.), *Państwo dobrze urządzone. Aspekty etyczne i prawne bezpieczeństwa zdrowotnego społeczeństwa*, Wyd. UWM, Olsztyn 2017.
- Polska Koalicja Social Watch, *Polski raport Social Watch 2008. Czas na prawa*, Warszawa 2008.
- Stefaniuk M., *Etyczne dylematy prawa (kara śmierci, aborcja i eutanazja) w świetle badań polskiej opinii publicznej*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2013, nr 19.
- Szczepaniec M., *Etyczne i prawne aspekty dopuszczalności aborcji ze względów eugenicznych*, „*Białostockie Studia Prawnicze*” 2013, z. 13.
- Ślipko T., Starowieyski M., Muszala A., *Aborcja – spojrzenie filozoficzne, teologiczne, historyczne i prawne*, Petrus, Kraków 2010.
- Wiak K., *Ochrona karna prawa człowieka do życia w prawie polskim*, „*Teka Komisji Prawniczej PAN*” 2018, t. XI.
- Wiak K., *Ochrona życia i dziecka w prawie karnym*, [w:] A. Grześkowiak, I. Zgoński (red.), *Prawo karne w ochronie praw dziecka*, Wyd. KPSW, Bydgoszcz 2018.
- Zieliński J., Opalska A., Piątek M. (red.), *Państwo dobrze urządzone. Aspekty etyczne i prawne bezpieczeństwa zdrowotnego społeczeństwa*, Wyd. UWM, Olsztyn 2017.
- Żelichowski M., *Podmiotowość prawna człowieka w okresie życia embrionalno-płodowego*, „*Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych*” 1997, nr 1.

Summary

Abortion law in Poland – historical overview

Keywords: criminal law, abortion, termination of pregnancy, abortion-related crime, reproductive rights.

The conditions of legal performing of termination of pregnancy and criminal law regulations that penalise crimes related to abortion are controversial subjects – in legal and social terms. Starting the first Polish penal codification there were a lot of changes in the regulations, among others due to the current political situation. The subject of this paper is abortion in Polish law, *id est* criminal provisions and acts specifying the conditions of its legal conduct, in historical terms. This study aims to prove that the abortion law in Poland was more or less restrictive – depending on the currently applicable law. The research hypothesis assumed in this study was formulated as follows: the provisions of termination of pregnancy in the Polish legal system have changed over the years. To verify the research hypothesis, a historical research method was used. The main conclusion of this paper is that the normative content of the provisions of the Polish criminal law which penalises crimes related to abortion and of the acts which regulate conditions of its legal admissibility – has undergone many changes and still are a controversial topic.